Ἐκκλησία καὶ Παράδοση

Τὰ τελευταῖα 40-50 χρόνια ἔχει γίνει στὸν τόπο μας λόγος πολὺς γιὰ τὴν παράδοση. Ἤδη ἡ περίφημη γενιὰ τοῦ ᾽30, ἐπιχειρώντας νὰ ἀφομοιώσει καὶ νὰ μεταφέρει στὴν ἐμπερίστατη τότε Ἑλλάδα τὸ κίνημα τοῦ μοντερνισμοῦ καὶ τὴν εὐρωπαϊκὴ πρωτοπορία, προσπάθησε νὰ ἐπανασυνδεθεῖ μὲ τήν «γνήσια» ἑλληνικὴ παράδοση, ὅταν πλέον εἶχε ἀποτύχει παταγωδῶς τὸ ρομαντικὸ ἰδεολόγημα τοῦ νεοκλασικισμοῦ. Οἱ περισσότεροι διανοούμενοι τῆς γενιᾶς αὐτῆς συνδύασαν τὶς σύγχρονες εὐρωπαϊκὲς τάσεις μὲ τὰ στοιχεῖα τῆς ἐντόπιας παράδοσης, ἀποβλέποντας στὴ δημιουργία μιᾶς ἑλληνικῆς ἰθαγένειας στὴν τέχνη καὶ στὴ λογοτεχνία. Ἡ σχέση τους, ὅμως, μὲ τὸ Βυζάντιο καὶ τὴν Ὀρθοδοξία ἐνίοτε ἔφερε τὰ σημάδια μιᾶς ρομαντικῆς καὶ ἰδεαλιστικῆς νοσταλγίας τοῦ θρύλου τῆς καθ᾽ ἡμᾶς Ἀνατολῆς.

Οἱ ρίζες μιᾶς τέτοιας ἀντίληψης γιὰ τὴν παράδοση καὶ τὴν κληρονομιὰ τοῦ Βυζαντίου βρίσκονται στὶς ἀπαρχὲς τῆς ἵδρυσης τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους. Ἀλλοτριωμένη καὶ παραζαλισμένη ἡ νεοελληνικὴ κοινωνία ἀπὸ τὴν δουλεία τῆς Τουρκοκρατίας πέρασε ἄκριτα στὸν μεταπρατισμὸ τοῦ νεότευκτου κρατιδίου, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ παράδοση καὶ ἡ πολιτιστικὴ κληρονομιὰ αὐτοῦ τοῦ τόπου νὰ ἀγνοηθεῖ, νὰ περιφρονηθεῖ, νὰ παραμεριστεῖ ὡς ἐμπόδιο, νὰ ὑποτιμηθεῖ ἢ ἀκόμη καὶ νὰ ἀπορριφθεῖ. Ἔτσι, μὲ ὁδηγὸ τὰ ἰδεολογικὰ προτάγματα τοῦ Διαφωτισμοῦ καὶ μὲ στόχο τὸν ἐξευρωπαϊσμὸ καὶ τὸν ἐκσυγχρονισμὸ τῆς ὑπανάπτυκτης Ἑλλάδας, ἡ συμβολὴ τῆς Ὀρθόδοξης Παράδοσης καὶ τῆς πολιτιστικῆς κληρονομιᾶς τοῦ Βυζαντίου ἀντιμετωπίστηκε τουλάχιστον μὲ σκεπτικισμό. Γιὰ μεγάλο χρονικὸ διάστημα ἡ διανόηση τοῦ τόπου μας, ἀλλὰ καὶ ὁ λαός, στεκόταν ἀναποφάσιστος ἐμπρὸς στὸ δίλημμα: Δύση ἢ Ἀνατολή; Ἡ ὅποια ἀπάντηση ἀντὶ νὰ δώσει λύσεις καὶ νὰ ἀνοίξει δρόμους, δημιουργοῦσε πόλωση, φανατισμὸ καὶ ἐσωστρέφεια.

Ἀπὸ τότε μέχρι σήμερα ἔγιναν πολλὲς ἀπόπειρες, προκειμένου νὰ ἀποκαθαρθεῖ ἡ νεοελληνικὴ Ὀρθοδοξία ἀπὸ τὶς δυτικὲς ἐπιδράσεις καὶ παραμορφώσεις της. Τονίσθηκε ἡ ἀξία καὶ σημασία τῆς παράδοσης τῆς καθ᾽ ἡμᾶς Ἀνατολῆς συλλήβδην ἔναντι τῆς Δύσεως στὴν σκέψη, στὴ λογοτεχνία, στὴν τέχνη, στὴν θεολογικὴ νοοτροπία καὶ στὴν καθημερινὴ ζωή. Οἱ προσπάθειες αὐτὲς

συνετέλεσαν, κατὰ κάποιο τρόπο, καὶ στὴν ἐμφάνιση τῆς θεολογικῆς ἀναγέννησης στὴν Ἑλλάδα –ἂν καὶ τὸ γεγονὸς αὐτὸ ὀφείλεται κυρίως σὲ ἄλλες συνθῆκες– ἡ ὁποία ἔδωσε τοὺς εὔχυμους καρπούς της ἤδη κατὰ τὴν δεκαετία τοῦ ᾽60. Ἐπιπλέον, τέθηκε πρὸς συζήτηση καὶ τὸ μεγάλο πρόβλημα τῆς ἑλληνικότητας σὲ σχέση μὲ τὴν Ὀρθόδοξη Παράδοση, θέμα τὸ ὁποῖο ἐξακολουθεῖ ποικιλοτρόπως νὰ μᾶς ἀπασχολεῖ καὶ σήμερα. Ἡ ἰδεολογικὴ αὐτὴ προσπάθεια τῆς στροφῆς πρὸς τὴν παράδοση εἶχε καὶ θετικὰ ἀλλὰ καὶ ἀρνητικὰ ἀποτελέσματα.

Ἡ στροφὴ πρὸς τὴν πατερικὴ θεολογία, ἡ ἀνάδειξη τοῦ κοινοτικοῦ καὶ εὐχαριστιακοῦ ἤθους τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὀρθόδοξη θεολογικὴ αὐτοσυνειδησία, ἡ ἀναγέννηση τοῦ μοναχισμοῦ, ἡ ἐπανεύρεση τῆς λεγόμενης βυζαντινῆς τεχνοτροπίας καὶ ἐκκλησιαστικῆς εἰκονογραφίας ἐγγράφονται στὶς θετικὲς συνέπειες αὐτοῦ τοῦ κινήματος γιὰ ἐπάνοδο στὴν παράδοση. Παράλληλα, ἕνα ρεῦμα τῆς σύγχρονης νεοελληνικῆς Ὀρθοδοξίας, ἐμμένοντας στὴν ἀπαρέγκλιτη τήρηση τῆς παράδοσης, χωρὶς νὰ λαμβάνει ὑπόψη τὶς ἀλλαγὲς ποὺ ἔχουν συμβεῖ, διαμόρφωσε μία νοοτροπία, ἡ ὁποία παγιδεύει καὶ ἐγκλωβίζει σὲ μιὰν ἄγονη ἰδεολογικὴ ἀντίθεση πρὸς τὴ Δύση καὶ τὶς ποικίλες ἐκφράσεις τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ. Ἀλλὰ ἡ παράδοση δὲν εἶναι ἕνα λεωφορεῖο ποὺ μᾶς πάει κατευθείαν στὸν παράδεισο. Γιὰ νὰ εἶναι διαρκῶς ζωντανὴ πρέπει νὰ εἶναι ἀνοικτὴ καὶ προσαρμοστική, νὰ διαλέγεται καὶ νὰ προσλαμβάνει τὰ νέα δεδομένα τοῦ πολιτισμοῦ σὲ οἰκουμενικὴ βάση. Ὁ δυτικὸς πολιτισμός, πέρα ἀπὸ τὴν ἄκομψη καὶ ἄκριτη ἀπομίμησή του, θὰ μποροῦσε νὰ δώσει πολλὰ δημιουργικὰ στοιχεῖα στὸν Νέο Ἑλληνισμό. Γιὰ νὰ γίνει, ὅμως, αὐτὸ μὲ πρωτότυπο καὶ δημιουργικὸ τρόπο, χρειάζεται μία συνειδητὴ πολιτιστικὴ ταυτότητα. Ἐδῶ ἀκριβῶς ἔγκειται καὶ τὸ πρόβλημα τῆς ἰδιοπροσωπίας τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ ὡς ἀδυναμία κριτικῆς καὶ δημιουργικῆς ἀφομοίωσης τοῦ ξένου πολιτισμοῦ.

Γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ βρισκόμαστε μπροστὰ σὲ σταυροδρόμι. Θὰ ἀξιοποιήσουμε τὴν παράδοσή μας, διακονώντας τὸν ἐμπερίστατο ἄνθρωπο τῆς ἐποχῆς μας ἢ θὰ ἀποκλειστοῦμε στὴν αὐτάρεσκη ἐσωστρέφειά μας, ἐνῶ θὰ συμμετέχουμε μὲ τὸν μεταπρατικό μας τρόπο στὰ οἰκονομικά, πολιτιστικὰ καὶ τεχνολογικὰ ὀφέλη, τὰ ὁποῖα ἀντλοῦμε ἀπὸ τὴν Δύση;

Ὁ ἄλλος δρόμος, ὁ πιὸ δύσκολος ἴσως, ἀπαιτεῖ πολὺ περισσότερα. Εἶναι ὁ κατ᾽ ἐξοχὴν τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἡ Ἐκκλησία πορεύεται στὴν ἱστορία καὶ κατευθύνεται πρὸς τὰ ἔσχατα. Εἶναι ὁ τρόπος τῆς πρόσληψης, κριτικῆς ἀφομοίωσης καὶ μεταμόρφωσης. Εἶναι τὸ ἄνοιγμα πρὸς τὸν πολιτισμό, ὁ δημιουργικὸς διάλογος μὲ τὸν κόσμο, μὲ τὰ σύγχρονα ρεύματα τῆς σκέψης καὶ τῆς τέχνης, μὲ

τὴν τεχνολογία, τὶς θετικὲς ἐπιστῆμες ἀλλὰ καὶ ἡ ἐνασχόληση καὶ τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ προβλήματα καὶ τὶς πληγὲς τοῦ σύγχρονου ἀνθρώπου. Θὰ ἦταν προτιμότερο ἀντὶ γιὰ μία αὐτόνομη καὶ στεγανὴ ἔννοια τῆς παράδοσης νὰ κάνουμε λόγο γιὰ τὴν ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία, μολονότι ἔρχεται ἀπὸ πολὺ μακριά, ζεῖ στὸ ἑκάστοτε παρὸν καὶ διαρκῶς κινεῖται, προλαμβάνει καὶ προγεύεται τὴν πληρότητα τοῦ μέλλοντος. Αὐτονομημένη ἀπὸ τὴν Ἐκκλησία, ἡ παράδοση μπορεῖ νὰ ἀπολιθώνεται σὲ ἕνα μόρφωμα τοῦ παρελθόντος, νὰ ἐκτρέπεται σὲ μίαν ἀνιστόρητη ἰδεολογικὴ κατασκευὴ καὶ νὰ ἀποβαίνει τροχοπέδη γιὰ τὴν ἴδια τὴ ζωή.

Εὐθὺς ἐξαρχῆς θὰ πρέπει νὰ τονισθεῖ ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἀπὸ καταβολῆς της στὸ προσκήνιο τῆς ἱστορίας, δὲν λειτούργησε ὡς σέκτα ἢ γκέτο, δὲν πῆρε θέση ἀπέναντι στὴν κοινωνία καὶ στὸν πολιτισμό. Σὲ ἀνοικτὸ διάλογο μὲ τὸν κόσμο, ἡ ἀρχαία Ἐκκλησία προσέλαβε καὶ δημιουργικὰ ἀφομοίωσε τὴν περιρρέουσα πολιτιστικὴ κληρονομιὰ τῆς ἑλληνορωμαϊκῆς οἰκουμένης. Μὲ γνώμονα τὰ ἀμετάβλητα θεολογικὰ καὶ ὑπαρξιακά της κριτήρια, ἡ Ἐκκλησία προσλάμβανε διαρκῶς τὸν κόσμο καὶ τὴν ἱστορία. Ἀνάλογα μὲ τὶς κατὰ τόπους πολιτιστικὲς συνθῆκες, προσάρμοζε τὴν πορεία της μέσα στὴν ἱστορία, ἔτσι ὥστε ἡ ζωή της, ἡ ζωντανὴ παράδοσή της νὰ δημιουργεῖ πολιτισμό. Τὸ Βυζάντιο, πέρα ἀπὸ τὶς ἁπλουστευμένες θετικὲς ἢ ἀρνητικὲς ἀποτιμήσεις, ὑπῆρξε πρώτιστα ἡ πολιτισμικὴ ἔκφραση τῆς Ἐκκλησίας, δηλαδὴ ὁ πολιτισμὸς ποὺ διαμορφώθηκε καὶ ἐνυλώθηκε σὲ συγκεκριμένα μνημεῖα λόγου καὶ τέχνης ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Μελετώντας τὴ θεολογία, τὴ φιλοσοφία, τὴν ποίηση, τὸ δίκαιο καὶ τοὺς θεσμούς, τὶς ἐπιστῆμες, τὴ μουσική, τὴν ἀρχιτεκτονική, τὴν εἰκονογραφία, τὴν ὑμνολογία, τὴν ὑφαντική, τὴν πολιτικὴ σκέψη καὶ πόσα ἀκόμη τῶν βυζαντινῶν, βρισκόμαστε ἐμπρὸς σὲ ἕνα κόσμο ἀνοικτὸ στὶς ἀλλαγὲς καὶ στὶς ἐξελίξεις, ὁ ὁποῖος ἀνανεωνόταν διαρκῶς. Πολλὲς φορὲς ἡ πρόοδος καὶ ἡ προσαρμογὴ γινόταν μὲ δραματικὸ τρόπο, γινόταν ὅμως ἐξάπαντος. Κι αὐτό, γιατὶ ἡ παράδοση δὲν ὑπῆρξε ποτὲ στατικὴ ἢ ἀνελαστική, χωρίς, βέβαια, ἡ Ἐκκλησία νὰ ταυτίζεται μὲ κανένα ἱστορικὸ σχῆμα λόγῳ τῆς ἐσχατολογικῆς της ὑπόστασης. Ἡ μελέτη, λοιπόν, τῆς παράδοσης μᾶς ὁδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι εἶναι καιρὸς νὰ ὑπερβοῦμε ὁποιαδήποτε φοβία ἀπέναντι στὸν σύγχρονο κόσμο καὶ νὰ ἀνοίξουμε ἐπιτέλους ἕναν γόνιμο καὶ δημιουργικὸ διάλογο μαζί του.

Σταῦρος Γιαγκάζογλου